

<http://doi.org/10.31861/pytlit2024.110.036>

УДК 821.161.2Жад

ТЕРАПЕВТИЧНА ФУНКЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ: ПОЕТИКА БІБЛІЙНИХ ОБРАЗІВ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Альона Тичініна

orcid.org/0000-0001-6316-2005

a.tychinina@chnu.edu.ua

Кандидатка філологічних наук, доцентка

Кафедра зарубіжної літератури та теорії літератури

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вул. Коцюбинського, 2, 58002, м. Чернівці, Україна

Анотація. Досліджено терапевтичну функцію мистецтва загалом і художнього образу зокрема. Розглянуто терапевтично-компенсаторні можливості мистецтва у філософському та літературознавчому дискурсах. Залучено ідеї Платона про виховну роль мистецтва та вчення Арістотеля про його катарсичний вплив. Окреслено міркування В. Маджі, С. Гаупта, Г. Ленерта, Е. Целлера, Е. Мюллера та Я. Бернайса. Проаналізовано рецептивно-компенсаторну функцію мистецтва за Ф. Ніцше через концепцію примирення аполлонійського й діонісійського начал. Приділено увагу концепціям З. Фрейда, які досліджують несвідому взаємодію людини з прекрасним у контексті епістемологічних криз. З доробку Р. Інгардена акцентовано ідеї про терапевтичний потенціал літературного твору за умови рецептивного запиту читача. Висвітлено ідеї представників рецептивної естетики щодо здатності мистецтва ставати засобом трансценденції та впливати на адресата. Використано концепції Г. Р. Яусса про «горизонт сподівань» і катарсис як комунікативну властивість естетичного досвіду, а також праці В. Ізера, що визначають роль заповнення «місць невизначеності» у процесі рецепції. Розглянуто ідеї У. Еко про рецептивну невизначеність як ознаку «відкритого твору», що стимулює співтворчість реципієнта, уяву й емпатію, виступаючи інтелектуальною терапією, а також показано терапевтичний потенціал сакральних образів у періоди радикальних історичних змін. Висвітлено концепцію М. Еліаде про дихотомію «сакральне – профанне» як засіб трансценденції та онтологічного орієнтуру.

Залучено міркування П. Рікера щодо терапевтичного впливу сакральних мотивів, образів і символів у процесі осмислення екзистенційних питань. На прикладі збірки Сергія Жадана «Життя Марії» (2015) проаналізовано терапевтичну функцію біблійних образів (Бога, Діви Марії, Ісуса Христа, Марії Магдалини, Фоми) у сучасній українській літературі.

Ключові слова: рецепція; терапевтична функція мистецтва; художній образ; катарсис; метафора; поетика; поезія; Сергій Жадан.

*Rüstet euch zu hartem Streite, aber glaubt an die Wunder eures Gottes!*¹
Friedrich Nietzsche

Терапевтична функція мистецтва у філософському й літературознавчому дискурсах. Художній образ, поряд із естетичною, виховною, комунікативною та рецептивною функціями, здатний виконувати й терапевтичну функцію. Проблематика терапевтичного потенціалу мистецтва привертала увагу багатьох дослідників, зокрема у межах філософської думки. Давньогрецький мислитель Платон визнавав виховну та моральну роль мистецтва. У своїх діалогах, наприклад у «Державі», він досліджує, як мистецтво впливає на душу і формування характеру: «А чи не для того взагалі існує мистецтво, щоб відшукувати й видобувати для кожного те, що для нього корисне?» (Платон 2000: с. 24). На думку Платона, мистецтво може слугувати засобом гармонізації внутрішнього стану людини та її духовного розвитку. Його учень Арістотель, який інтерпретував душу як ентелехію тіла, у концепції катарсису окреслив очищення емоцій «через співчуття і страх», які викликають певні епізоди у трагедії. Він вважав, що мистецтво здатне зцілювати душу, викликаючи співпереживання і глибокі емоційні переживання: «Фабулу треба скласти так, щоб кожен, хто навіть не дивлячись на сцену, а тільки слухаючи про події, тремтів і співчував тому, що діється» (Арістотель 2018: с. 69). Отже, як Платон, так і Арістотель підкреслювали значущість мистецтва у формуванні морального обличчя особистості та її емоційного благополуччя. Ідеї античних мислителів стали фундаментом для подальших розвідок терапевтичного впливу мистецтва, які

¹ «Озбройтеся для важкої битви, але вірте в чуда вашого бога» (Ніцше 2004: с. 109).

зберігають актуальність у сучасній гуманітаристиці.

Відтак цю ідею розвивали В. Маджі, С. Гаупт, Г. Ленерт, Е. Целлер, Е. Мюллер та інші. Особливо варто виокремити праці Я. Бернайса: «Діалоги Арістотеля у зв'язку з іншими його творами» («Die Dialoge des Aristoteles im Verhältniss zu seinen übrigen Werken», 1863) та «Два трактати з арістотелівської теорії драми» («Zwei Abhandlungen über die Aristotelische Theorie des Dramas», 1880). Ці праці викликали значні суперечки у літературознавчому дискурсі свого часу, зокрема щодо переоцінки катарсичного потенціалу мистецтва.

Німецький мислитель Ф. Ніцше у розвідці раннього періоду «Народження трагедії з духу музики» («Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik», 1872), проаналізувавши «метафізику» мистецтва, акцентував його рецептивно-компенсаторну функцію мистецтва, як-от у жанрі трагедії як інструменту подолання страждань через примирення аполлонійського (раціонального) і діонісійського (ірраціонального) начал:

Тут, у цій найбільшій небезпеці волі, наближається *мистецтво*, як рятівна, обізнана у зціленні чаклунка; лише воно здатне перетворити ці знудливі думки про жахливе й абсурдне існування на уявлення, з якими можна жити: ними є *піднесене* як мистецьке приборкання жахливого та *комічне* як мистецьке розрядження огиди абсурдного (Ніцше 2004: с. 49).

Засновник психоаналізу З. Фройд ставить питання про майбутнє людства в умовах епістемологічної кризи (виникнення глибоких сумнівів у знаннях і перспективах людської цивілізації). Він зазначає, що технологічний прогрес надав людству силу, яка може призвести до його самознищення (через війни, збройні конфлікти тощо). Водночас покладає надію на Ерос, здатний протидіяти Танатосу, і турбується, чи зможе ця сила любові й творчості перемогти руйнівний потяг до смерті:

Чи вдасться культурному розвитку і настільки опанувати людський потяг до агресії та самознищення, який призводить до руйнування співжиття. <...> Сьогодні люди просунулися в опануванні сил природи так далеко, що за їх допомогою можуть легко винищити

одне одного до останнього. Вони це знають, і звідси походить велика частка їхнього теперішнього неспокою, їхнього нещастя, тривожних настроїв. Залишається тільки сподіватися, що інша з двох «небесних сил», одвічний Ерос, докладе зусиль, аби утвердитися в боротьбі зі своїм рівно ж безсмертним суперником. Та хто може передбачити успіх і результат такої боротьби? (Фройд 2021: с. 88).

У ряді праць, зокрема й «Невпокій в культурі» («Das Unbehagen in der Kultur», 1930), австрійський вчений описав мистецтво як спосіб сублимації – перетворення пригнічених бажань у творчий процес, який сприяє психологічному зціленню. Дослідник несвідомого веде мову про «океанічне» почуття (відчуття безмежного, безконечного), що виводиться із «ранньої фази відчуття власного Я» (Фройд 2021: с. 24). Однак Фройд наголошує, що «почуття може бути джерелом енергії тільки тоді, коли воно саме є виразом якоїсь сильної потреби» (Фройд 2021: с. 24).

Польський філософ Р. Інгарден у знаковій для літературознавства праці «Літературно-художній твір» («Das literarische Kunstwerk», 1931), пропонуючи «анатомію сутності літературного твору» (Інгарден 2024: с. 32), окреслює цикл «життя» в конкретизаціях його читачем. Схематичність тексту Інгардена, як висновує І. Бехта, розкривається через чотири рівні пізнання твору, у такій послідовності: «спостереження, сприймання, усвідомлення, уявлювання, за якими читач самостійно повинен завершити конструювання (об'єктивізацію) абрису художньої дійсності» (Бехта 2012: с. 24).

Проте Р. Інгарден звертає увагу й на те, що, за наявності відповідного рецептивного запиту, текст може виконувати терапевтичну функцію, постаючи «засобом збудити переживання та викликати психічні стани, значущі для читача». У своїх роздумах феноменолог акцентує, що, замість глибокого естетичного занурення в художній твір, читач нерідко використовує його як інструмент для виклику певних емоцій:

Замість того, щоб увійти в живий духовний контакт з художнім твором <...>, віддатися йому в безпосередньому спогляданні <...>, насолоджуватися ним у характерному самозабутті, і просто, не об'єктивуючи цінностей, оцінити його в цій насолоді, читач часто

використовує літературно-художній твір як зовнішній поштовх, що збуджує в ньому почуття й інші важливі для нього психічні стани, і допускає художній твір у поле свого зору лише настільки, наскільки це потрібно, щоб він виконав для нього цю послугу (Інгарден 2024: с. 53).

М. Гайдеггер у трактаті «Походження твору мистецтва» («Der Ursprung de Kunstwerkes», 1950) розглядає мистецтво як спосіб розкриття буття, що може сприяти екзистенційному «зціленню» людини через усвідомлення істини. Ставлячи питання про сутнісне походження художнього твору, філософ розмірковує про взаємозв'язок автора і його твору: «Митець є джерелом твору» (Heidegger 2012: с. 1), а також спроможність тексту впливати на читача.

Звісно, терапевтичний потенціал мистецтва обґрунтовано й у методологічних площинах рецептивної поетики. Українська літературознавиця О. Червінська висновує, що в теорії рецепції «основний акцент переміщується з осі “художник – твір” на вісь “твір – читач (глядач, слухач, публіка)”, відновлюючи в такий спосіб саму природну вісь “художник – реципієнт”, що відкрила для дослідників справді неозорі обрії» (Червінська 2015: с. 118). Представники константської школи рецептивної естетики Г. Р. Яусс та В. Ізер розвивали ідеї про те, як мистецтво і література зокрема впливають на читача, включно з їхнім терапевтичним потенціалом. Так, Г. Р. Яусс стверджував, що читачі підходять до текстів із певними очікуваннями, сформованими культурними нормами, попереднім досвідом і знаннями. Сьогодні стає очевидним, що «горизонт сподівань» формується не лише у реципієнта (і конкретизується в процесі читання), але й у автора, який моделює постать свого імпліцитного, «зразкового» адресата, розраховуючи на певні його реакції. Зустріч із текстом, який не вписується в ці очікування, викликає інтелектуальну й емоційну напругу, що може мати терапевтичний ефект, допомагаючи читачеві переосмислити свої переконання та уявлення. Яусс говорить про катарсис як комунікативну здатність естетичного досвіду. Спираючись на праці Арістотеля, «Сповідь» Августина Блаженного та теорію Горгія про вплив на слухача, вчений пропонує розуміти катарсис як «ту

насолоду від емоцій, розбурханих промовою чи поезією, яка може як вплинути на переконання слухача та глядача, так і спричинитися до вивільнення його душі» (Яусс 2011: с. 119). Він наголошує, що катарсис може охоплювати широкий спектр емоцій, таких як здивування, захоплення, страх, співчуття, розчулення, плач, сміх, відчуження та роздуми. Яусс додає, що «при естетичному позиціонуванні особа схильна сприймати зразок як певний вірєць життя, запропонований релігією, традицією та вихованням або ж абстрактним підтвердженням моралі» (Яусс 2011: с. 120). Виходячи із цього, сучасна теорія рецепції оперує також терміном «перлокутивний ефект», який означає емоційний, психологічний, інтелектуальний або інший вплив твору мистецтва на конкретного реципієнта. Звідси, через порушення звичних категорій сприйняття мистецтво здатне викликати катарсис, який допомагає подолати травми, конфлікти та внутрішні суперечності.

В. Ізер у розвідці «Процес читання: феноменологічне наближення» («The Reading Process: A Phenomenological Approach», 1972) підкреслював роль активного читача, який заповнює «місця невизначеності» («ділянки невизначеності», «порожні місця») в тексті, створюючи особистий сенс. Такі текстові лакуни (прогалини) слугують своєрідним рушієм динамічної рецепції. Цей процес залучає емоційні та когнітивні ресурси читача, сприяючи його саморефлексії і самопізнанню: «Коли процес читання переривається і нас покинуто у невизначеності, то з'являється можливість задіяти наші власні здібності для встановлення зв'язків, що дозволяють заповнити лакуни, які залишив сам текст» (Ізер 1996: с. 266). Такий естетичний досвід через взаємодію з текстом сприяє виходу за межі власного «я», може допомогти людині в подоланні життєвих труднощів та гармонізації внутрішнього стану: «Без елементів невизначеності та наявності лакун у тексті ми не здатні використати нашу уяву» (Ізер 1996: с. 268). Отже, теоретики рецептивної школи підкреслювали здатність мистецтва поставати засобом трансценденції, впливати на читача, що є основою терапевтичного впливу літератури й мистецтва.

У поетології У. Еко, зокрема в праці «Роль читача» («The Role of the reader», 1979), рецептивна невизначеність стає важливим показником «відкритого твору» і оприявнює новий тип реципієнта-

співавтора. Італійський семіотик мистецтв обґрунтовує діалектику між відкритими і закритими текстами й окреслює «модальності текстуальної інтерпретації» (Еко 2004). Виходячи з концепції відкритого твору, література постає простором інтерпретації, а текст, відповідно, є багатозначним і дозволяє читачам взаємодіяти з ним по-різному, залежно від їхнього «аперцепційного фону». Ця взаємодія стимулює уяву та розвиває емпатію сприймаюча, тобто виступає специфічною інтелектуальною терапією.

Сучасні дослідники О. Кеба і В. Чорноконь докладно інтерпретують невизначеність як провідний дослідницький концепт, явище, феномен, категорію, світоглядну модель, авторську стратегію, жанрову ознаку, поетикальний принцип для аналізу показових зразків літератури кінця ХІХ – до початку ХХІ ст. Вони справедливо висновують, що головна функція поетикальних форм невизначеності – «ствердження концепції множинності світу, епістемологічної непевності, авторських сумнівів щодо можливостей об'єктивізувати хистку реальність сучасного світу» (Кеба і Чорноконь 2024: с. 191).

Терапевтичний потенціал сакральних образів. У періоди радикальних епістемологічних зрушень, спричинених раптовими катаклізмами, історичними подіями, революціями чи війнами, людина прагне знайти альтернативні способи відновлення емоційного балансу. Одним із таких компенсаторних засобів стає мистецтво, зокрема література, яка не лише чутливо реагує на історичні зміни, але нерідко й випереджає їх, пропонуючи нові способи осмислення дійсності. У такому разі може змінюватись не лише проблематика, ідейне спрямування, жанрова палітра текстів, значущі аспекти форми та змісту творів, а й рецептивні запити (очікування) читачів. Сьогодні, аналізуючи художній потенціал текстів П. Вишебаби, С. Жадана, В. Запеки, Я. Гуцула, М. Кривцова, Д. Лазуткіна, І. Мітрова, О. Михеда, О. Терена, А. Чапая, А. Чеха, Я. Чорногуз та ін., бачимо, що художній образ, поряд із естетичною, виховною, комунікативною та рецептивною функціями, спроможний реалізовувати й терапевтично-компенсаторну місію, позаяк ці тексти здебільшого транслюють наративи спротиву, боротьби, героїзму, захисту державності, актуалізують тематику національної

та персональної ідентичності, а також документалізують прожиті досвіди через ключові екзистенціали. Нерідко саме сакральні образи містять у собі терапевтичний потенціал. Транзитивні біблійні архетипи передають універсальні етичні, моральні та духовні цінності, постаючи засобом екзистенційних оприявленнь символів надії, спасіння та віри в торжество добра, слугують опорою для людини у часи війни. Відзначимо, що це питання залишається недостатньо вивченим у літературознавстві, проте варто звернути увагу на розвідки, які мають вагоме значення в цьому напрямі гуманітарних досліджень.

Відомий румунський культуролог та історик релігій М. Еліаде зокрема в праці «Священне і мирське» («Das Heilige und das Profane», 1957), проаналізував символіку сакральних образів і їхню роль у людському досвіді. Як і його сучасник Г. У. Бальтазар, М. Еліаде наголосив на здатності сакральних образів слугувати точкою трансценденції, яка допомагає подолати життєві кризи та відновити гармонію. Обґрунтовуючи дихотомію «сакральне–профанне» у різних культурах світу, М. Еліаде приходять до висновку, що саме «досвід священного засновує Світ, і навіть найпростіша релігія – це перш за все онтологія» (Еліаде 2001: с. 112). Він коментує екзистенційні досвіди як різні релігійні всесвіти і вважає релігію

зразковим вирішенням будь-якої екзистенційної кризи не тільки тому, що вона може повторюватися до нескінченності, а ще й тому, що вона вважається трансцендентальною за походженням, а отже, і сприймається як одкровення з іншого, позалюдського світу (Еліаде 2001: с. 112).

Вчений пояснює:

Релігійне вирішення не лише розв'язує кризу, а й водночас робить можливим існування, відкрите цінностям, які вже не є ані випадковими, ані приватними і які таким чином дозволяють людині вийти за межі особистих ситуацій і дістатися до Світу духу (Еліаде 2001: с. 112).

Терапевтичний вплив сакральних образів у мистецтві, спираючись на Еліаде, можна пояснити появою *трансцендентного*

центру, що постає онтологічним орієнтиром: «Виявлення священного у просторі, отже, набуває космологічної валентності: будь-яка просторова ієрофанія чи освячення місця рівнозначні космогонії» (Еліаде 2001: с. 35).

Французький мислитель П. Рікер, аналізуючи комунікацію людини з Богом у праці «Символіка зла» («La symbolique du mal», 1960), з-поміж іншого інтерпретує терапевтичну силу сакральних мотивів, образів і символів, їхній вплив на читача, що полягає у сприянні осмисленню екзистенційних питань, а також у допомозі подолати біль і страждання. Відповідаючи на питання інтерв'юера Р. Керні щодо книги «Символіка зла», зокрема про порушене питання «відображення певних ситуацій у сучасній культурі» у символах і міфах, П. Рікер говорить про філософію таких «межових ситуацій», як смерть, почуття провини, страждання, війна, за яких «суспільство чи індивід переживає найсильнішу екзистенціальну кризу» (Рікер 2003: с. 155). Учений наголошує на важливості звернення людини до власних світоглядних основ у подібних ситуаціях: «У такі моменти все суспільство піддається випробовуванню, оскільки під загрозою знищення ззовні чи зсередини змушене звернутися до свого глибинного коріння, до тієї мітологічної мови, що формує і живить його» (Рікер 2003: с. 155).

Отже, у періоди ґрунтовних епістемологічних зсувів, спричинених катаклізмами, війнами чи революціями, сакральні образи в літературі виступають своєрідним терапевтичним інструментом. Вони стають опорою для людської свідомості, допомагаючи подолати кризу смислів. Сакральні архетипи, образи й символи здатні переносити читача у сферу трансцендентного, пропонуючи етичні, філософські та метафізичні відповіді. Вони сприяють пошуку нових сенсів, допомагають протистояти хаосу й упорядковувати власний «космос» (від грец. κόσμος – «порядок»). У літературі, зокрема у творах сучасних авторів, сакральні архетипи виконують роль «терапевтичних символів», які допомагають читачу подолати біль, осмислити свою ідентичність та віднайти надію на відродження навіть у найтемніші часи.

Терапевтична функція біблійних образів у збірці Сергія Жадана «Життя Марії». Мистецтво не лише конденсує екзистенційний досвід митця, а й здатне спровокувати екзистенційні ситуації у читача, спонукаючи його до глибоких роздумів і саморефлексії. Сучасна українська поезія документалізує досвіди переживання війни і, водночас, своїм художнім і аксіологічним потенціалом має здатність впливати на емоційний та психологічний стан реципієнтів, часто провокуючи катарсичний ефект, що сприяє трансформації внутрішнього світу.

Воєнні ритми Сергія Жадана (1974 р. н.), відомого літератора-«біографа покоління Незалежності» (Т. Гундорова), музиканта, перекладача, лауреата численних премій, постають сьогодні чи не найвиразнішим голосом сучасної української літератури:

Жадан пише передусім про себе, але також – про ціле своє покоління. Він – один із них, і водночас він існує збоку як свідок, котрий свідчить і записує в архів прикмети свого часу (Гундорова 2022).

В. Меньок акцентує на важливому моменті еволюції творчості Жадана, вказуючи на те, що його етична «обітниця Іншому», яку він сформулював у своїх текстах до 24 лютого 2022 р., могла бути виконана і завершена через події, пов'язані з війною (Меньок 2022: с. 154). Війна, як кардинальна зміна в реальності, неминуче впливає на творчість, змушуючи митця шукати нові форми вираження та переосмислювати свої попередні етичні позиції. Поетичні збірки С. Жадана, такі як «Цитатник» (1995), «Ефіопія» (2009), «Тамплієри» (2016), «Антенa» (2018), «Список кораблів» (2020), «Скрипниківка» (2023), вирізняються не лише оригінальними металогіями та складними інтертекстуальними кодами, але й чітко вираженими маркерами-екзистенціалами, що употужнюють глибину сенсу його творів.

Показовою у розрізі проблематики терапевтичного потенціалу сакральних образів постає книга поезій і перекладів «Життя Марії» (2015), що виступає рефлексією харківського поета зі Старобільська (Луганщина) на події 2014 р. на Сході України. М. Реутова справедливо наголошує, що саме ця збірка є «спробою

емпіричної сповіді автора, його щоденником, ведення якого було продовжено впродовж першого року війни на Донбасі» (Реутова 2019: с. 119). Зауважимо, що у книзі «тематизовано (пост)травматичні автобіографічні екзистенціали (термін М. Гайдегера) тривоги, відчаю, відчуження, самотності, провини, несправедливості, страху, ностальгії, любові й ненависті, що оприявнюються й виражаються в діалозі з іншим (іншими)» (Тичініна 2023: с. 23).

Важливим герменевтичним ключем, «алгоритмом» прочитання збірки «Життя Марії» виступає паратекст, ототожнений Ж. Женеттом із «порогом», що переступає читач у процесі рецесії. Саме такі архітектонічні компоненти, як епіграф, встановлюють інтелектуальний контакт із читачем, активізують канали його сприйняття. Епіграф виконує функцію «інтерпретаційного вікна», в яке має можливість заглянути читач, наче у світ тексту, вибудовуючи горизонти очікування від прототексту до тексту-реципієнта. Епіграфом до «Життя Марії» Жадан обрав авторський переклад поезії Р. М. Рільке (1875–1926) «Благовіщення» (*Mariae Verkündigung*, дослівно – Благовіщення Марії) з однойменного циклу «Життя Марії» («*Das Marien-Leben*», 1912), що складається із дванадцяти віршів про важливі події життя Діви Марії, від її народження до смерті. Цей вступний композиційний фрагмент Жадан називає «інтро», що, переважно в різних жанрах музики, налаштовує емоційний фон слухача твору на подальше сприйняття основної композиції, тобто коректує аперцепційний фон реципієнта. У такому разі інтердискурсивний прийом спрацьовує аналогічно – читач імпліцитується у поетичний текст через його інтертекстуальну матрицю (текст Рільке).

Перша строфа вірша «Благовіщення» Р. М. Рільке – «Не янгола поява (зрозумій)» за рахунок безпосередньої апеляції до адресата через парантезу (текст у дужках) налагоджує контакт з адресатом. Показовим постає образ олениці з пралісу, що лише від погляду Богородиці стає спроможною зачати без пари найчистішого звіра, – єдинорога, «звіра зі світла». Це – промовиста алузія до сакральної події – непорочного зачаття Діви Марії:

<...> Hat eine Hirschkuh nicht,
die, liegend, einmal sie im Wald eräugte,
sich so in sie versehn, daß sich in ihr,
ganz ohne Paarigen, das Einhorn zeugte,
das Tier aus Licht, das reine Tier (Rilke 1912: с. 10).

У перекладі Жадана читаємо:

<...> Аж така,
що олениця в пралісі густому,
поглянула на неї і, повір,
єдинорога зачала потому,
що звір зі світла, найчистіший звір (Жадан 2015: с. 8).

Образ єдинорога, як відомо, згадувався в біблійних переказах, поставав уособленням Христа, символом Благовіщення, Боговтілення, божественної єдності, а згодом – навіть емблемою Діви Марії (див., наприклад, картину М. Шонгауера «Благовіщення», 1489).

Проінтерпретовані тут сакральні образи – поява янгола, світло, що його оточує, – водночас могутній символ трансцендентності та духовного пробудження. Однак через те, що Марія відчуває страх перед цією явою, образи набувають подвійного кодування. Вони є не тільки вираженням божественної сили, а й пережитого екзистенційного страху й благоговіння. Це виступає значущим терапевтичним моментом, оскільки саме через страх перед сакральним відбувається внутрішнє очищення, сприйняття і перехід до нової реальності, прийняття. Образи янгола й світла для сучасного читача постають символами надії, яка перемагає страх, уможливлуючи духовне зростання.

Образ Марії доволі фрагментарний у збірці Жадана, однак такий імагологічний паралелізм примножує сакральність цього транзитивного образу. Ба більше, автор навіть ставить Пресвяту в центр священного канону. Л. Литвин вважає, що у творчості Жадана Марія «вилучена з біблійного контексту і повністю – з конфесійного» (Литвин 2016: с. 369). Така версія містить паралель до середньовічної традиції трактування образу Марії. Зокрема, це було дискусійним питанням на III Вселенському Соборі (431 р.) в Ефесі, скликаному для реагування на єретичне вчення

архієпископа Несторія. Ним було запропоновано називати святу Діву Марію Христородицею, Богоприїмицею, Людинородицею – термінами, що підкреслювали б її роль лише як матері людини, яка стала носієм божественного. Собор відкинув ці тези як ересь і офіційно затвердив титул «Богородиця» для Марії.

Однак у збірці Жадана образ явлення янгола Марії постає крізь призму «людського» екзистенціалу страху: «обував її все ж / той лик, в якому янгол їй явився». Маріїн страх від появи ангела та смиренність, з якою були вислухані його слова, у Біблії тлумачаться як підпорядкованість обох Богів. У такому разі епіграф виконує функцію прологу, в якому транзитивний біблійний образ налаштовує інтертекстуальну оптику сприйняття тексту:

...ява ця була тривка,
що янгол із обличчям юнака
тут поруч був, що поглядами враз
вони поміж собою зіштовхнулись,
все спорожніло вмить, і водночас
те, що мільйони знали, з чим зіткнулись,
до неї переходило від нас;
вона і він; все, бачене тобою,
все мало тільки там свою вагу
і страх також. Налякані обоє (Жадан 2015: с. 4).

Відтак поетика заголовка повною мірою пролонгується в сюжетних епізодах збірки, у розмові Диви Марії з Архангелом Гавриїлом про урочисту звістку: «Тоді він заспівав їй вість благу» (Жадан 2015: с. 4). Така остання строфа рільківського тексту сприймається водночас як кода претексту і зачин основного – збірки Жадана.

Хоча релігійний підтекст, тема церкви і віри міститься практично у кожному вірші аналізованої збірки, Жадан у жодному разі не вважає вірші із Життя Марії зразками релігійної, християнської лірики. Він використовує Біблію насамперед як енциклопедичний словник (*Сергій Жадан про...* 2015), а сакральні образи, уже крізь призму рільківських інтерпретацій, відповідно – як загальновідомі архетипи.

У першому авторському вірші збірки «Наші діти, Маріє,

ростуть, ніби трава» Жадан фіксує присутність транзитивного образу Марії як наскрізного через діалог ліричного Я з Нею. Їхня розмова – про спільних дітей, тобто людей. Очевидно, що тут інтерпретується також образ Сина, який представлений окремим, виразно чутним голосом. Отже, маркування присутності Сина (Ісуса) чітко моделює фікційний світ в опозиції Я–Ти, Свій–Чужий: «твій син чомусь завжди поміж чужих» (Жадан 2015: с. 9):

А ось твій, Маріє, син говорить дивні слова,
бачить різні знамення, чинить різні дива
стверджує нам уперто, що сила в любові,
так ніби саме з любові росте трава (Жадан 2015: с. 8).

Утім, читацька рецепція тлумачить металогічний зріз представленої образності передусім у релігійному контексті. Так, у Біблії трава ототожнюється з людським тілом, тлінністю, закономірною кінцевістю земного життя: «Бо кожне тіло немов та трава, і всяка слава людини як цвіт трав'яний: засохне трава, то й цвіт опадє» (1-е Петра 1:24) або «Всяке тіло трава, всяка ж слава як цвіт польовий: трава засихає, а квітка зів'яне, як подих Господній повіє на неї!... Справді, народ то трава: Трава засихає, а квітка зів'яне, Слово ж нашого Бога повіки стоятиме!» (Ісаїя 40:6-8).

Відтак неодноразово проінтерпретований поетами образ трави уособлює антропологічну межу між світами живих і померлих. Жадан також порівнює життя людини, у вирі її повсякденності, зі зростанням трави й використовує промовисті метонімії «тимчасова адреса», «країна напівжива»:

Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава:
чорні робочі долоні, стрижена голова,
зранку стоять на зупинках, неприкаяні, як пірати –
тимчасова адреса, країна напівжива (Жадан 2015: с. 8).

Відзначимо, що вірш «Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава» містить складну взаємодію між духовними і екзистенційними темами. Образ Марії, як сакральної фігури, контекстуалізує теми страждання, страху, духовної сили та надії. Зображення її крізь призму повсякденного ставить її в контекст сучасного буття, де

вічні теми, пов'язані з вірою і духовною силою, переплітаються з болісними реаліями. Марія у даному разі виступає символом материнської любові та підтримки. Терапевтичний потенціал цього образу проявляється і через її звернення до Сина, який не лише є об'єктом сакральної віри, а й носієм нового способу розуміння світу: «сила в любові», «закони не мають ваги», «всі наші страхи примарні». Це послання допомагає читачу здолати внутрішні страхи та сумніви, що виникають через зовнішні обставини. Водночас тут відображено процес трансценденції, коли через апеляцію до сакральної фігури та морального послання сина відбувається духовне очищення й відновлення внутрішнього балансу. Сакральні образи, зокрема образ Марії, тут не просто є символом віри, а й терапевтичним інструментом для подолання страхів та внутрішнього сум'яття того, хто має на це рецептивний запит. Кульмінація тексту засвідчує дистанціювання людини від Бога, яка виганяє Його, не бачить Його, але вірить у Його повернення. Відтак есхатологізм, мотиви воскресіння мертвих і Страшного Суду оприявнюються у наступних текстах збірки.

Загалом проаналізована збірка ґрунтується на наскрізній присутності транзитивного образу Діви Марії. Так, у вірші «А зараз я розповім тобі, як зустрічався з дияволом» Марія постає наратором відносно ліричного героя:

А зараз я розповім тобі, як зустрічався з дияволом.
Диявол, Маріє, керується єдиним правилом:
він вводить тобі під шкіру мед і олово,
він пришиває тобі до тіла своє серце й голову (Жадан 2015: с. 78).

У цьому поетичному тексті проінтерпретована постать диявола як традиційний образ зла і водночас метафора внутрішнього конфлікту та соціальних викликів. Сакральна присутність Марії виступає передусім джерелом підтримки та захисту, яке допомагає витримати представлені дияволом темні сили. Звідси контрастуються дві сили – темна й руйнівна сила диявола і світла, зцілююча, сила Марії. Диявол символізує руйнування, маніпуляцію, матеріальні спокуси («шиє святкові костюми», «топить китайнок»), тоді як Марія уособлює безумовну любов, зцілення, чистоту й духовний

захист. Ця образна антитеза виявляється як терапевтичний механізм: у моменти внутрішньої боротьби і зневіри, людина може звертатися до сакральних образів, щоб віднайти підтримку, внутрішній спокій, онтологічний центр.

У вірші «Вагітність» у діалозі сучасних чоловіка і жінки інтерпретуються образи Марії та Йосипа, що чекають на Дитину і обирають їй ім'я:

І Марія перебирала вголос жіночі імена,
знаючи, що насправді
це буде хлопчик.
А Йосип перебирав імена
чоловіків,
ще зовсім нічого не знаючи (Жадан 2015: с. 98).

У такий спосіб експлуатується відома біблійна фабула про народження Ісуса. Читач, що ідентифікував цей наратив Жадана, відчуватиме інтелектуальну втіху від можливості декодувати алюзії, які пов'язують сакральну історію з сучасними екзистенційними реаліями. Така інтертекстуальна гра не лише стимулює уяву читача, але й сприяє глибшому осмисленню універсальних тем віри, надії та аксіологічних параметрів буття.

Проте у книзі наявний образ іншої Марії – Марії Магдалини, зокрема у вірші «Ось і тобі, Магдалино...», з якою ліричний герой розмовляє про Різдво і любов. Означена тема пролонгується у вірші «Прифронтове місто напередодні Різдва», де Марія співає із сиротами та вдівцями, а один хлопчик веде діалог із персоніфікованою смертю:

Але доки вона теж стоїть поміж них,
доки вона співає разом із ними –
з усіма радісними, усіма сумними –
смерті немає, немає нещастя і лих (Жадан 2015: с. 143).

Спів Марії із сиротами та вдівцями постає вираженням її безмежного співчуття і турботи, а також символом материнства і невичерпної любові. Вона співає посеред страждань, що допомагає людям відчути себе зрозумілими й прийнятими в їхньому горі,

розсіюючи туман страху і безнадії. Смерть у вірші виступає не остаточним кінцем, а невід'ємною частиною буття, постійним спостерігачем, що не втручається у процеси життя, а тільки «коментує» події. Це скеровує сучасного реципієнта на роздуми про даремність страху смерті й важливість її смиренного прийняття. Поезія «Прифронтове місто напередодні Різдва» постає художньою і філософською рефлексією тем смерті, віри, страждання та надії. Так, церква уособлює сакральну спільноту, де людина, незважаючи на страждання, знаходить радість у спілкуванні з Богом і спільній молитві. Колективне виконання псалмів, участь у релігійних таїнствах створює простір для очищення, психологічного полегшення. Заразом, цей епізод вказує на важливість віри як онтологічного орієнтира і засобу подолання кризових ситуацій.

Проте зауважимо, що від транзитивного й сакрального образу Марії (Марій) поет у зразках інтимної лірики апелює до земної, сучасної жінки воєнного часу, також вибудовуючи діалог ліричного Я з нею. Додамо, що трансгресію транзитивного образу Марії в популярну культуру демонструє й неоднозначний відеокліп С. Жадана і Х. Соловій до пісні «Серце» (Жадан і Собаки, Христина Соловій 2023), зрежисований усупереч християнським звичаям і канонам, коли жінка, уособлюючи Богородицю, стоїть у центрі церковного канону, обернена спиною до престолу, профанує сакральний топос. Однак ця відеоробота однозначно містить алюзивний підтекст до збірки «Життя Марії», пролонгує її ідею, активізуючи у компетентних читачів інтерес до книги.

Інтермедіальні обертони книги «Життя Марії» звучать і завдяки музичним образам, грі музичних інструментів, співам і голосам, як-от у віршах «Плеєр» та «Віолончеліст». В останньому проінтерпретовано образ Ісуса перед розп'яттям: крізь крикливий натовп жінок і чоловіків віолончеліст (Христос) «Тягне свій дерев'яний інструмент». Відтак, діставши інструмент і смичок, він

<...> припадає до лакованого дерева,
висить на ньому,
не маючи сил відірватись,
і рухи в нього такі важкі,
і на пробитих долонях
запікається кров (Жадан 2015: с. 101).

Прикметно, що Жадан поділяє простір тексту на дві зони, які перегукуються між собою. Перша стосується шляху Христа на Голгофу, а друга, виокремлена курсивом, демонструє реакцію оточуючих на це у вигляді специфічних ремарок:

*Сходяться чоловіки,
похмуро стоять жінки,
діти кидають золоті
цитрини бруківки* (Жадан 2015: с. 99).

У даному разі онтологічна метафора Христового Воскресіння розгортається протягом усього тексту, вивершуючись найважливішим (з огляду на терапевтичний потенціал художнього образу) – здатністю людей чути (відчувати) голос Бога:

Тоді
плачуть чоловіки,
в'януть серця жінок,
і в дітей
у стиснутих кулаках
ростуть перлини
музичного слуху

 (Жадан 2015: с. 101).

Музика у вірші «Віолончеліст» виступає потужним катарсичним елементом, навіть у контексті болю і страждання. Вона, наче сакральний акт, перетворює страждання на потенціал для відновлення і зцілення. Образ Віолончеліста постає металогічним втіленням страждання, терпіння, християнської самопожертви.

Реінтерпретацію транзитивного образу апостола Фоми «Невірного» спостерігаємо у вірші «Старші питають Фому», а саме у формі його розмови з умовними іншими (Старші) про мовчання, сумнів, страх і віру, іноді «говорять, як глухонімі <...> говорять із іншими глухонімими»:

Старші питають Фому:
«Скажи, Фоמו, чому
ти кожного разу будуєш церкву,
а отримуєш на виході чергову тюрму?» (Жадан 2015: с. 134).

Фома, традиційно символізуючи сумнів і невір'я, є ключовою фігурою у цьому вірші. Його питання і сумніви слугують елементом для терапевтичної інтерпретації, що виявляє потенціал сакральних образів. Ліричний герой шукає відповіді на онтологічні питання, прагне знайти істину. Старші у вірші артикулюють важливість віри не лише як інтелектуальної категорії, але й як емоційного стану, здатного зцілювати, даючи внутрішню силу для подолання страхів і сумнівів. Діалогічна структура тексту завершується місцем невизначеності – кільцевим замовчуванням-апосіопезою з ємною філософською інтенцією:

...Протягом довгих років
життя виловлює боржників
і робить із атеїстів та клерків
місіонерів і чоловіків:
йти в одній із ватаг,
писати знамення на прапорах,

вірити в те, в що насправді не віриш,
не боятись того, що вганяє в страх... (Жадан 2015: с. 136).

Герменевтичний сенс цього поетичного тексту зосереджений на пошуку духовної рівноваги через боротьбу між вірою і сумнівом, страхом і надією, а також через прагнення зрозуміти місце людини у тривкому світі. Віра в тексті «Старші питають Фому» постає не лише релігійною категорією, а й способом подолати внутрішній розрив між сумнівом і надією.

Збірка «Життя Марії» репрезентує гетерогенну персонифікацію, історії, фрагменти життя різноманітних персонажів. Це сакральні транзитивні образи (Марія, Ісус, Магдалина, Фома), а також сучасні люди різних соціальних груп, як-от солдат, дезертир, капелан, татувальник, адвентист, соціальний працівник, історик, студент, псих, п'яниця, психолог, блогер, віолончеліст, снайперка-чеченка. Більшість із них розкривають певні світоглядні проблеми. Так, у вірші «Секта» йдеться про полонених адвентистів, яких навіть у мирний час вважали чужими (сектантами), – «а коли все почалось – просто влаштували на них полювання». Вони «спочатку молились», а потім кинули, бо «соромились одне одного» (інтерпретуємо як

втрату святої невинності й стримування людини від моральних падінь). Згодом оповідь про адвентистів Андрія і Павла (антропоніми суголосні з іменами апостолів) змінюється мотиваційним монологом:

Віру і втрачаєш тоді, коли випадає
можливість за неї померти, а ти цією
можливістю не встигаєш скористатися (Жадан 2015: с. 10).

Текст «Секта» окреслює переживання моральної і фізичної кризи, під час якої віра піддається серйозному випробуванню. Темрява уособлює невизначеність, страх і відсутність надії, які можуть охопити людину в моменти екзистенційного відчаю.

Нерідко у збірці «Життя Марії» моделюється діалог із фікційним Ти, як-от у вірші «Солдатське взуття», де наратор Ти – вихований на Біблії і казках солдат, якого «Господь двадцять років <...> муштрував і беріг»:

Господь вдихнув життя в твій бойовий протигаз.
Все, що в тебе є – це вибір померти за кожного з нас,
все, що в тебе є – це свобода загинути в бою.
Господь зніме з тебе жетон і всю провину твою (Жадан 2015: с. 20).

У поетизованій розмові з ним інтерпретується історія про створення і смерть людини війни, її життя як постійної боротьби, де єдиною дієвою зброєю постає сурма, тобто слово:

Це все сурма, яку чомусь вклали тобі до рук.
Це її золоте піднебіння, вбивчий холодний звук.
Чуєш, щось торкається серця? Це коріння трави.
Земля міняє хімічний склад від того, що в неї лягаєте ви.
Це все сурма, ти бачиш сам – вся справа в сурмі (Жадан 2015: с. 20).

Вірш «Солдатське взуття» містить ряд сакральних образів (зокрема, образ Бога в ролі наставника або Вчителя), які можуть бути розглянуті в контексті терапевтичного потенціалу, що поєднує тему війни, страждання, віри та духовного зростання. Солдатське взуття у поезії символізує фізичне й емоційне навантаження, яке несе людина в часи суспільних лих, метафору психологічного

тягаря. Проте віра у найвищу силу любові, яку символізує Бог, постає потужним інструментом для збереження сучасним читачем християнського оптимізму.

Замість висновків

Літературний твір не існує автономно, а залежить від читача, який його конкретизує, наповнює змістом і «оживляє» в акті читання. У процесі конкретизації твір змінює сприйняття, збагачує внутрішній світ і дозволяє вийти за межі повсякдення. Тож повернемося до ідеї Р. Інгардена:

Літературний твір має гетерономне буття, яке видається цілковито пасивним, і яке безборонно зносить усі операції, які ми проводимо над ним, та, все-таки, своїми конкретизаціями він викликає глибокі зміни в нашому житті, поглиблює його й підносить над низинами нашого щоденного життя, надає йому *божественного сьйва* (курсив наш. – А. Т.), – «ніщо», проте усе-таки сам собою чудовий світ, якщо він і постає та існує тільки з нашої ласки» (Інгарден 2024: с. 451).

Водночас це «ніщо» постає цілим світом, який може бути настільки багатограним, наскільки цього вимагає запит читача в акті інтерпретації. Літературний текст може допомогти поглибити розуміння життя, надати йому піднесеності й навіть «божественного сьйва», тобто спроможний викликати естетичне піднесення й духовний ріст. Ця функція дозволяє літературі не лише бути об'єктом естетичної насолоди, а й служити засобом трансценденції. У такому разі, як ми пересвідчилися, біблійні образи виступають не лише духовним інструментом для осмислення воєнних подій в онтологічному вимірі вічності, підкреслюючи людяність і прагнення до миру, але й виконують терапевтичну функцію.

Проаналізована збірка віршів С. Жадана «Життя Марії» ґрунтується на глибокому екзистенційному досвіді автора та діалозі з Іншим, поліфонія якого доповнюється рецептивними версіями читачів, що перебувають під впливом спільної з автором історичної ситуації. Змодельований С. Жаданом діалог постає не лише манерою структурування поетичного тексту, а й як компенсаторний

процес – шлях порозуміння із собою та Іншим. Терапевтичний діалог із читачем реалізується передусім через інтелектуальну гру між автором і реципієнтом, зокрема у процесі декодування металогічного ряду традиційних євангельських образів. Вірші збірки базуються на ключових онтологічних метафорах Бога, життя та смерті, містять промовисті символи та алегорії, які спонукають сприймача до співтворчості. Цей процес супроводжується проживанням реципієнтом ключових екзистенційних моментів, що порушують питання християнського оптимізму, віри, морального вибору та смиренне прийняття випробувань буття. Отже, збірка демонструє потужний терапевтичний потенціал сакральних художніх образів, здатних сприяти осмисленню і трансформації внутрішнього світу читача, увиразнити йому трансцендентний центр й онтологічні орієнтири.

- Арістотель (2018). *Поетика*. Пер. з давньогр. Б. Тена. Харків : Фоліо, 154 с.
- Бехта, І. (2012). Літературно-художній твір у концепції Р. Інгардена: схематизація та об'єктивізація. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*, вип. 19, с. 24–28.
- Гундорова, Т. (2022). Покоління Незалежності і Сергій Жадан: Підліток, Лузер і Провідник. *Збруч*, 28 червня. URL: <https://zbruc.eu/node/112334> (дата звернення: 22.11.2024).
- Еко, У. (2004). *Роль читача. Дослідження з семіотики текстів*. Пер. з англ. М. Гірняк. Львів : Літопис, 384 с.
- Еліаде, М. (2001). *Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і Андроґін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання*. Пер. Г. Кьоран і В. Сахна. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 592 с.
- Жадан і Собаки, Христина Соловій (2023). Серце (Офіційне відео). *Жадан і Собаки*, 20 жовтня. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nfR9cE4Wwx4> (дата звернення: 22.11.2024).
- Жадан, С. (2015). *Життя Марії*. Чернівці : Meridian Czernowitz, 184 с.
- Ізер, В. (1996). Процес читання: феноменологічне наближення. Пер. з англ. М. Зубрицької. В: Зубрицька, М. (ред.). *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки*. Львів : Літопис, с. 263–277.
- Кеба, О. і Черноконь, В. (2024). *Поетика невизначеності: від модернізму до постмодернізму і далі*. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 212 с.
- Литвин, Л. (2016). Збірка С. Жадана «Життя Марії»: Марійний дискурс. *Молодий вчений*, № 12 (39), с. 366–370.

- Меньок, В. (2022). «Світ ніколи не буде таким, як раніше». Етична обітниця Іншому у текстах Сергія Жадана. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*, № 49, с. 147–155. <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.21>
- Ніцше, Ф. (2004). Народження трагедії. Пер. з нім. О. Фешовця. В: Ніцше, Ф. Повне зібрання творів. У 15 т. Т. 1: Народження трагедії; Невчасні міркування I–IV; Твори спадку 1870–1873. Львів : Астролябія, с. 9–128.
- Платон (2000). *Держава*. Пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 356 с.
- Реутова, М. (2019). Екзистенційні мотиви збірки поезії Сергія Жадана «Життя Марії». *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*, № 27, с. 112–123. <https://doi.org/10.31558/2308-1902.2019.27.10>
- Рікер, П. (2003). Міт як посланець інших світів (Розмова Річарда Керні з Полем Рікером). Пер. В. Єшкілева. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. № 30, с. 152–162.
- Сергій Жадан про Біблію, Вікіпедію, Життя Марії та само повтори (2015). *Громадське ТБ Запоріжжя*, 3 квітня. URL: https://www.youtube.com/watch?v=pOa5v_M52-Q (дата звернення: 22.11.2024).
- Тичініна, А. (2024). Діалог з Іншим крізь призму екзистенційного досвіду автора у сучасній українській поезії (Сергій Жадан «Життя Марії»). In: Mnich, L., Blashkiv, O. i Krupowies, W. (red.). *Dominanty tematyczne inNości w dyskursach literackich i kulturowych po 1989 roku*. Siedlce : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, s. 21–44.
- Фройд, З. (2021). *Невпокій в культурі*. Пер. з нім. Ю. Прохаська. Львів : Апріорі, 120 с.
- Червінська, О. (2015). *Аргументи форми*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 384 с.
- Яус, Г. Р. (2011). *Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика*. Пер. з нім. Р. Свято і П. Таращука. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 624 с.
- Heidegger, M. (2012). *Der Ursprung des Kunstwerkes*. Frankfurt am Main : Klostermann, 118 S. <https://doi.org/10.5771/9783465141631>
- Rilke, R. M. (1912). *Das Marien-Leben*. Leipzig : Insel-Verlag, 26 S.

THERAPEUTIC FUNCTION OF AN ARTISTIC IMAGE: POETICS OF BIBLICAL IMAGES SERHIY ZHADAN

Alyona Tychinina

orcid.org/0000-0001-6316-2005

a.tychinina@chnu.edu.ua

Department of World Literature and Theory of Literature

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2 Kotsiubynsky str., 58002, Chernivtsi, Ukraine

Abstract. This article delineates the specific therapeutic function of art in general and the artistic image in particular. Their therapeutic and compensatory potential is examined within philosophical and literary discourses. The discussion engages with Plato’s reflections on the educational and moral role of art and Aristotle’s theory concerning the cathartic effects of tragedy. Contributions from V. Maggi, S. Haupt, G. Lehnert, E. Zeller, E. Müller, and J. Bernays are considered. The study explores Friedrich Nietzsche’s notion of the receptive-compensatory function of art, particularly the reconciliation of Apollonian and Dionysian principles. Sigmund Freud’s concepts are interpreted in relation to the unconscious and the interaction between individuals and art during periods of epistemological crisis. Roman Ingarden’s perspective emphasises the therapeutic aim of literature when there is a corresponding receptive inquiry from the reader. Key ideas from reception aesthetics are foregrounded, highlighting art’s capacity to act as a medium of transcendence, influence the reader, and underpin the therapeutic effects of art and literature. Hans Robert Jauss’s concepts of the “horizon of expectations” and catharsis as a communicative dimension of aesthetic experience are revisited. Wolfgang Iser’s analysis of aesthetic experience in addressing gaps of indeterminacy is examined, alongside Umberto Eco’s insights on receptive indeterminacy as a defining feature of the “open work”, which catalyses co-creation by the recipient, stimulating imagination, fostering empathy, and providing intellectual therapy. The study also considers the therapeutic potential of sacred images during periods of radical epistemological shifts prompted by cataclysms, historical events, revolutions, or wars. Mircea Eliade’s framework of the “sacred-profane” dichotomy and the capacity of sacred images to function as points of transcendence, transcendent centres, or ontological anchors is discussed. Paul Ricoeur’s interpretation of the therapeutic influence of sacred motifs, images, and symbols on readers as they engage with existential questions is also addressed. Finally, the therapeutic role of biblical imagery – God, the Virgin Mary, Jesus Christ, Mary Magdalene, and the Apostle Thomas – is analysed through the lens of Serhiy Zhadan’s poetry collection “Life of Maria” (2015).

Keywords: reception; therapeutic function of art; artistic image; catharsis; metaphor; poetics; poetry; Serhiy Zhadan.

References

- Aristotle (2018). *Poetyka* [Poetics]. Translated from Ancient Greek by B. Ten. Kharkiv : Folio, 154 p. (in Ukrainian).
- Bekhta, I. (2012). Literaturno-khudozhnii tvir u kontseptsii R. Ingardena: skhematyzatsiia ta obiektyvizatsiia [Literary Work in the conception of R. Ingarden: schematization and objectification]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Serii inozemni movy*, iss. 19, pp. 24–28. (in Ukrainian).
- Hundorova, T. (2022). Pokolinnia Nezalezhnosti i Serhii Zhadan: Pidlitok, Luzer i Providnyk [The Independence Generation and Serhiy Zhadan: Teenager,

- Loser and Leader]. *Zbruch*, June 28. (in Ukrainian). URL: <https://zbruc.eu/node/112334> (accessed: 22.11.2024).
- Eco, U. (2004). *Rol' chytacha. Doslidzhennia z semiotyky tekstiv* [The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts]. Translated from the English by M. Hirniak. Lviv : Litopys, 384 p. (in Ukrainian).
- Eliade, M. (2001). *Sviashchenne i myrs'ke; Mify, snovydinnia i misterii; Mefistofel' i Androhin; Okul'tyzm, vorozhbystvo ta kul'turni upodobannia* [The Sacred and the Profane; Myths, Dreams and Mysteries; Mephistopheles and the Androgyne; Occultism, Witchcraft, and Cultural Fashions]. Translated by H. Kioran and V. Sakhno Kyiv : Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy", 592 p. (in Ukrainian).
- Zhadan i Sobaky, Khrystyna Solovii. (2023). Sertse (Ofitsiine video) [Heart. Official video]. *Zhadan i Sobaky*, October 20. (in Ukrainian). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nfR9cE4Wwx4> (accessed: 22.11.2024).
- Zhadan, S. (2015). *Zhyttia Marii* [Life of Maria]. Chernivtsi : Meridian Czernowitz, 184 p. (in Ukrainian).
- Iser, W. (1996). Protses chytannia: fenomenolohichne nablyzhennia [The Reading Process: A Phenomenological Approach]. In: Zubrytska, M. *Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoï literaturno-krytychnoi dumky* [Word. Sign. Discourse. Anthology of world literary and critical thought]. Lviv : Litopys, pp. 261–277. (in Ukrainian).
- Keba, O. and Chornokon, V. (2024). *Poetyka nevyznachenosti: vid modernizmu do postmodernizmu i dali* [The Poetics of Uncertainty: From Modernism to Postmodernism and beyond]. Kamianets-Podilskyi : Vydavets' Koval'chuk O. V., 212 p. (in Ukrainian).
- Lytvyn, L. (2016). Zbirka S. Zhadana "Zhyttia Marii": Mariinyi dyskurs [Sergiy Zhadan's collection "The Mariya's Life": Mariya's Narrative]. *Molody vchenyi*, no. 12 (39), pp. 366–370. (in Ukrainian).
- Menok, V. (2022). "Svit nikoly ne bude takym, iak ranishe". Etychna obitnytsia Inshomu u tekstakh Serhiia Zhadana ["The world will never be the same as it was before". Ethical commitment to the Other in Serhiy Zhadan's texts]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriia "Filolohiia"*, no. 49, pp. 147–155. (in Ukrainian). <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.21>
- Nietzsche, F. (2016). Narodzhennia trahediï [The Birth of Tragedy]. Translated from the German by O. Feshovets. In: Nietzsche, F. *Povne zibrannia tvoriv*. In 15 vols. Lviv : Astroliabiia, vol. 1, pp. 9–128. (in Ukrainian).
- Plato (2000). *Derzhava* [The Republic]. Translated from Ancient Greek by D. Koval. Kyiv : Osnovy, 356 p. (in Ukrainian).
- Reutova, M. (2019). Ekzystentsiini motyvy zbirky poezii Serhiia Zhadana "Zhyttia Marii" [Existential motives of Serhiy Zhadan's lyrics "Life of Maria"]. *Aktual'ni problemy ukraïnskoi literatury i fol'kloru*, no. 27, pp. 112–123. (in Ukrainian). <https://doi.org/10.31558/2308-1902.2019.27.10>

- Ricœur, P. (2003). Mit iak poslanets' ynshykh svitiv (Rozмова Richarda Kerni z Polem Rikerom) [Myth as the Bearer of Possible Worlds (Richard Kearney's Interview with Paul Ricœur)]. Translated by V. Ieshkilev. *Nezalezhnyi kulturolohichnyi chasopys "I"*, no. 30, pp. 152–162. (in Ukrainian).
- Serhii Zhadan pro Bibliiu, Vikipediiu, Zhyttia Mariï ta samopovtory [Serhii Zhadan about the Bible, Wikipedia, Life of Maria and self-repetition] (2015). *Hromads'ke TB Zaporizhzhia*, April 3. (in Ukrainian). URL: https://www.youtube.com/watch?v=pOa5v_M52-Q (accessed: 22.11.2024).
- Tychinina, A. (2024). Dialoh z Inshym kriz' pryzmu ekzystentsiinoho dosvidu avtora u suchasniï ukraïnskii poezii (Serhii Zhadan "Zhyttia Mariï") [Dialogue with "The Other" in terms of the author's existential experience in modern ukrainian poetry ("Life of Maria" by Serhiy Zhadan)]. In: Mnich, L., Blashkiv, O. i Krupowies, W. (red.). *Dominanty tematyczne inNości w dyskursach literackich i kulturowych po 1989 roku*. Siedlce : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, s. 21–44. (in Ukrainian).
- Freud, S. (2021). *Nevpokii v kul'turi* [Civilization and Its Discontents]. Translated from the German by Y. Prokhasko. Lviv : Apriori, 120 p. (in Ukrainian).
- Chervinska, O. (2015). *Arhumenty formy* [Arguments of the form]. Chernivtsi : Chernivets'kyi nats. un-t, 384 p. (in Ukrainian).
- Jauss, H. R. (2011). *Dosvid estetychnoho spryiniattia i literaturna hermenevtyka* [Experience of aesthetic perception and literary hermeneutics]. Translated from the German by R. Sviato and P. Tarashchuk. Kyiv : Vydavnytstvo Solomiï Pavlychko "Osnovy", 624 p. (in Ukrainian).
- Heidegger, M. (2012). *Der Ursprung des Kunstwerkes*. Frankfurt am Main : Klostermann, 118 S. <https://doi.org/10.5771/9783465141631>
- Rilke, R. M. (1912). *Das Marien-Leben*. Leipzig : Insel-Verlag, 26 S.

Suggested citation

Tychinina, A. (2024). Terapevtychna funktsiia khudozhn'oho obrazu: poetyka bibliinykh obraziv Serhiia Zhadana [Therapeutic Function of an Artistic Image: Poetics of Biblical Images Serhiy Zhadan]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 110, pp. 36–61. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2024.110.036>

Стаття надійшла до редакції 23.11.2024 р.

Стаття прийнята до друку 30.12.2024 р.